

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

ДРУГАК Валентина Миколаївна

СТВОРЕННЯ НОВИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ В АГРАРНОМУ

СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

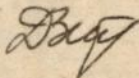
(НА МАТЕРІАЛАХ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

08.01.02. - Теорії мікроекономіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата економічних наук

Київ - 1996

00754000 (G)

Дисертація є рукописом.

Дисертаційна робота виконана на кафедрі управління та економіки підприємства Київського університету імені Тараса Шевченка, а також в Інституті аграрної економіки УАН

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
ПЕЛІШЕНКО Валентин Павлович

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
РУСНАК Петро Павлович, завідувач кафедрою економіки сільського господарства Національного аграрного університету

кандидат економічних наук
ДІДЕНКО Микола Маркович, доцент кафедри природознавчих факультетів Київського університету імені Тараса Шевченка

Провідна організація: Рада по вивченню продуктивних сил України Національної Академії наук України

Захист відбудеться 25 червня 1996 року о 12 годині на засіданні спеціалізованої ради Д 01.01.31 в Київському університеті ім.Тараса Шевченка за адресою: 252022, Київ-22, вул.Васильківська, 90-А, ауд.704.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського університету імені Тараса Шевченка за адресою: 252017, м.Київ, вул.Володимирська, 58, кім.10.

Автореферет розіслано 14 травня 1996 року.

Вчений секретар
спеціалізованої ради

ШЕГДА А.В.

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України

I. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ.

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ. Сучасна кризова ситуація в економіці України, країни, в якій потенційно природно-кліматичні умови та чорноземні ґрунти дають змогу не тільки в достатку забезпечувати внутрішні потреби в продовольстві, а й нарощувати експортний потенціал, зумовлена головним чином переважно екстенсивним розвитком сільського господарства. Ось чому настійна потреба створення зрілих ринкових відносин в Україні зумовлює пошук нових, більш досконалих організаційних форм господарювання на основі відтворення багатуокладної економіки. В кожному регіоні в міру історичних особливостей його розвитку створені останніми роками відповідні організаційні форми підприємницької діяльності. Поява різноманітних нових господарських утворень зумовлена галузевими й регіональними вимогами.

Потреба в оптимальному використанні природно-кліматичних особливостей сільськогосподарськими виробниками зробила об'єктивно необхідною відмову від командно-адміністративного управління галуззю і подальший пошук більш ефективних організаційних форм господарювання.

В аграрному виробництві головною умовою в розв'язанні цієї проблеми виступає реальна зміна ставлення до власності, передача прав володіння, управління і розпорядження земельною власністю від адміністративного апарату безпосереднім виробникам - селянам. Йдеться про паритетне функціонування колективної і приватної форм власності на селі у вигляді селянських (фермерських) господарств та їх асоціацій, акціонерних товариств, колективних сільськогосподарських підприємств з пасовою формою власності тощо.

За умов переходу до ринкових відносин найменше вивченою в методологічному і організаційному аспектах є проблема цілеспрямованого формування організаційних основ розвитку підприємництва в аграрному виробництві України з врахуванням специфіки її регіонів, історичного розвитку областей. Це повною мірою відноситься й до Буковини - західного регіону суверенної України. Здійснене авторкою дисертації соціологічне опитування в Чернівецькій області дає можливість дізнатися про ставлення до ринкових відносин не апіорі, а з минулої практики. Воно свідчить, що не нає"язане керівними органами, відомчими структурами підприємство існувало саме у ринковій економіці. І саме воно об'єднує

відособлені один від одного галузі економіки, стає природним для всіх форм власності, в тому числі і для державної, налагоджує інформаційну інфраструктуру, без якої не може бути розвинутого ринкового господарювання. Авторкою реферованої роботи зроблено висновок що, як ринкові відносини не можна створити без підприємницької діяльності, так і підприємництво не може розвиватись без певних економічних умов: вільних ринкових відносин і підтримки держави. Тому саме недалеко ринкове минуле Буковини спонукає до вивчення реальних підприємницьких форм.

У зв'язку з цим актуальним є дослідження організаційних форм підприємництва в аграрній економіці, а також ролі його в формуванні ринкових відносин, котрі могли б найефективніше сприяти розвитку ініціативи селян при різних формах господарювання, не стільки конкуруючих між собою, скільки взаємно доповнюючих одна одну. Вказані питання недостатньо глибоко вивчені економічною наукою, що й послужило основою обраної теми дисертаційного дослідження.

ДОСЛІДЖЕНІСТЬ ПРОБЛЕМИ. Вирішення економічних і соціальних проблем переходу до ринку потребує розробки питань методології становлення ринкових відносин. У цьому напрямку слід відзначити праці Д. Богині, П. Борщевського, О. Бутніка-Сіверського, І. Ветчина, Г. Волинського, Л. Воротіної, П. Гайдуцького, А. Гальчинського, М. Діденка, П. Єщенка, Й. Завадського, А. Заінчковського О. Заруби, М. Клименюка, А. Кисельова, Т. Ковальчука, І. Комаровського, І. Лукінова, В. Меселя-Веселяка, І. Михасяка, Ю. Ніколенка, О. Онищенко, В. Паламарчука, Ю. Палкіна, Є. Панченка, В. Пелішенка, П. Саблука, В. Петуха, А. Чухна, В. Юрчишина, Чимало робіт зарубіжних авторів стосується теорії підприємництва. Серед них дослідження А. Агеева, А. Блинова, Б. Боева, Ф. Волкова, М. Грачова, О. Динкіна, Г. Зінченка, Я. Рейльяна, В. Тихонова, Ю. Осипова та інших дослідників. Частина праць - В. Варги, О. Лебедевої, Л. Семилітова, О. Серкова, Г. Романенка, Б. Фрумкіна, А. Шікеріна та ін. - присвячена питанням державного впливу та регулювання сільськогосподарського виробництва як важливого чинника створення сприятливих умов для розвитку здорового підприємництва.

Разом з цим настав час конкретних тактичних кроків для окремих регіонів У зв'язку з цим питання організаційних основ розвитку аграрного підприємництва набувають особливої актуальності. Насамперед це стосується вивчення й наукового аналізу об'єktiv-

них передумов і закономірностей при створенні певних форм підприємницьких структур у сільському господарстві. Мало дослідженими залишаються питання впливу підприємницьких структур на підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва.

Таким чином, теорія й практика конче потребують методологічного аналізу розвитку конкретних організаційних форм аграрних підприємницьких структур, розробки інструментарію і системи методів утворення та управління ними в умовах становлення ринкових відносин.

МЕТА ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ полягає в тому, щоб використовуючи порівняльний аналіз минулого ринкового середовища в аграрному виробництві Буковини за період 1920 - 1940 р.р. та його сучасну структуру, вивчивши світові тенденції розвитку підприємництва, теоретично обґрунтувати концепцію організаційної побудови підприємницьких структур у сільському господарстві Чернівецької області за умови економіки перехідного періоду, визначити (сформулювати) критерії та показники (вимірники), економічної ефективності функціонування різних форм підприємницьких структур в аграрній економіці, виявити чинники, що гальмують створення й подальший розвиток організаційних форм підприємницької діяльності, особливо фермерства у сільському господарстві.

Відповідно до мети дослідження визначено такі конкретні завдання:

- в теоретичному й методологічному аспектах розкрити сутність підприємництва як одного з прогресивних напрямків економічного розвитку в аграрній сфері за умови функціонування різних форм власності;

- комплексно вивчити специфіку сучасного соціального та економічного середовища в Україні, яке може сприяти становленню організаційних основ широкого й ефективного розвитку підприємницьких структур в аграрному виробництві;

- на основі результатів проведення соціологічних обстежень визначити основні тенденції розвитку фермерства на Буковині, ставлення до різних форм господарювання;

- висвітлити економічний механізм взаємодії елементів організаційних підприємницьких форм господарювання;

- дослідити в прикладному ракурсі вплив підприємницьких структур на підвищення ефективності, продуктивності сільськогосподарського виробництва;

- обґрунтувати шляхи інтенсивного розвитку підприємництва в аграрній економіці Чернівецьчини на найближчу і віддалену перспективу.

ОБ'ЄКТОМ ДОСЛІДЖЕННЯ визначено всі види аграрних підприємницьких структур у Чернівецькій області, зокрема фермерські господарства. Предметом дослідження визначено економічні відносини щодо формування та подальшого розвитку організаційних форм підприємництва в аграрній діяльності за умов ринку.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНОЮ ОСНОВОЮ дослідження є загальнофілософське вчення про принципи та закономірності суспільного розвитку, теоретичні та прикладні дослідження вчених; закони, законодавчі й нормативні акти найвищих і місцевих органів влади України про власність, землю, загальні засади підприємництва, розвиток агропромислового комплексу, а також матеріали наукових конференцій з аграрних питань і дані Чернівецького обласного архіву.

Залежно від поставленої мети та завдань дисертаційного дослідження авторкою використано різні методи економічного аналізу: монографічний, порівняльний, балансовий, економіко-статистичні тощо. Аналіз і синтез, індукція і дедукція, що тісно пов'язані між собою і взаємно доповнюють одне одного, застосовані в цій праці у поєднанні. З їх допомогою виявлено початкові та перехідні організаційні форми підприємницького типу.

Інформаційною базою для дисертаційного дослідження були матеріали господарсько-фінансової діяльності виробничих об'єктів, архівні документи, дані соціологічного опитування керівників, фахівців, фермерських та колективних сільськогосподарських підприємств Чернівецької області.

НАУКОВУ НОВИЗНУ мають такі результати дослідження:

- розкрито найважливіші тенденції виникнення та реального утвердження нових організаційних підприємницьких форм, особливо фермерства;

- виявлено історико-логічний зв'язок між формами підприємництва в різні періоди розвитку сільського господарства Буковини;

- запропоновано комплексну систему показників (вимірників) для визначення ефективності функціонування організаційних форм підприємництва в аграрному виробництві;

- в теоретичному й прикладному ракурсах (аспектах) обґрунтовано доцільність одночасного застосування різних підходів при

пауванні майна сільськогосподарських підприємств залежно від конкретних умов Чернівецької області як вихідної умови для подальшого утворення організаційних підприємницьких структур в аграрній сфері.

ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ, АПРОБАЦІЯ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ. Основні теоретичні положення, висновки, одержані дисертанткою, доведено до конкретних практичних рекомендацій. Вони можуть бути використані для вдосконалення функціонування аграрних підприємницьких структур. Реалізація рекомендацій і висновків, викладених у дослідженні, може надати практичну допомогу в розвитку зовнішньоекономічної підприємницької діяльності сільськогосподарських підприємств; зокрема це стосується:

- розроблених пропозицій щодо створення консультативної служби для селянських (фермерських) господарств Чернівецької області;

- обґрунтування основних напрямків кадрового забезпечення підприємницької діяльності аграрних підприємств, зокрема при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності.

Окремі висновки, теоретичні здобутки дисертації можуть бути використані викладачами і студентами при вивченні економічних дисциплін у сільськогосподарських вузах, технікумах, коледжах, при читанні спецкурсів у системі підготовки фахівців з агробізнесу і менеджменту для потреб агропромислового виробництва.

Результати дисертаційного дослідження доповідались його авторкою на науково-практичних конференціях в Інституті аграрної економіки Української академії аграрних наук, на кафедрі управління та економіки підприємства економічного факультету Національного університету ім.Тараса Шевченка, а також на регіональній науково-практичній конференції (26-28 лютого 1996р.) в м.Чернівцях по темі: "Проблеми приватизації та охорони земель у Карпатському регіоні України в умовах здійснення земельної реформи".

Подано доповідну записку до Українського державного Фонду підтримки фермерства з питань перспектив розвитку фермерства в Чернівецькій області, враховуючи історичний досвід Буковинського краю.

За темою дисертаційного дослідження опубліковано 3 друкованих праці.

Структура праці відображає загальний задум дослідження. Його логіка зумовила такий план дисертації:

Вступ.

Глава 1. Організаційні основи побудови нових форм господарювання в аграрному виробництві.

1.1. Роль підприємництва в формуванні ринкових відносин.

1.2. Особливості аграрного господарювання в умовах ринку.

Глава 2. Утворення і подальший розвиток організаційних форм господарювання.

2.1. Фермерство - форма підприємництва в сільському господарстві.

2.2. Регіональні особливості реформування колгоспів, радгоспів.

2.3. Виникнення і розвиток спілок селян, акціонерних товариств та інших форм.

Глава 3. Ефективність функціонування нових організаційних форм у сільському господарстві.

3.1. Критерії і показники (вимірники) ефективності різних організаційних форм господарювання в аграрній сфері.

3.2. Актуальні проблеми підвищення ефективності роботи підприємницьких структур.

Висновки і пропозиції.

Додатки.

Список використаної літератури і джерел.

II. СНОВНИЙ ЗМІСТ.

В дисертації значну увагу приділено теоретичним і методологічним питанням організаційної сутності побудови підприємницьких структур в аграрному виробництві та визначенні соціально-економічної ролі підприємництва у формуванні системи цивілізованих ринкових відносин. При розгляді ринкової економіки авторка дисертації, що реферується, виходить з того методологічного положення, що підприємництво відіграє значну роль у формуванні ринкової економічної системи, прискоренні розвитку продуктивних сил, вдосконаленні суспільних виробничих відносин. Підприємництво є одним з вагомих стимулів підвищення ефективності виробництва.

У реферованому дисертаційному дослідженні стверджується, що найповнішого розуміння суті підприємництва можна досягнути при його одночасному методологічному і теоретичному розгляді в трьох аспектах, зокрема як - явище, притаманне людству, що тим чи іншим чином знаходить вияв при діловій активності індивіду за будь-яких форм організації суспільного господарства; як процес пошуку і розробки нових технологічних, організаційних, ринкових можливостей; і як категорію економічної теорії, котра піддається вивченню, розумінню її складових частин, елементів, внутрішнього та зовнішнього середовища тощо.

У дисертаційній праці значна увага приділяється методологічному аналізу таких категорій підприємницької теорії як ризик та доход. Показано ставлення до них та їх зіставлення, порівняння представниками різних течій економічної теорії, як зарубіжних, так і вітчизняних.

Зазначається поряд з цим, що розвиток аграрного підприємництва в Україні у багатьох випадках визначається тим, наскільки повно суб'єкти підприємницької діяльності зможуть реалізувати своє природне право на отримання у власність земельних ділянок і використати їх для розширення інвестування в підприємницьку діяльність з метою нарощування і здешевлення вироблюваної продукції.

Виходячи з важливості питання власності при розумінні впливу підприємництва на формування ринкових відносин, авторкою реферованого твору досліджено специфічні особливості реалізації підприємницької функції на підприємствах різних форм власності і зроблено висновок, що підприємницька функція не пов'язана безпосередньо з певною формою власності. Але найбільш адекватна її розвитку приватна (індивідуальна) власність. Підприємницька діяльність у межах інших форм власності (особливо акціонерної та групової) можлива у випадках надання найманим управлінцям (менеджерам) становища приватного власника з широкою свободою прийняття рішень і не меншою відповідальністю за доручену їм справу.

У дисертації вивчено фактори, що сприяють створенню та функціонуванню підприємницьких структур. Сумарне (підсумкове) розмаїття чинників, що сприяють формуванню підприємництва здобувачкою віднесено до таких груп:

- державний вплив (державне регулювання та підпримка);
- недержавне сприяння;

- особисті якості суб'єктів підприємництва.

Основну роль у формуванні сприятливого підприємницького клімату, на думку авторки дисертаційного дослідження, відіграють держава та її економічна і соціальна політика, яку вона проводить. Державне регулювання економічних відносин в Україні, зокрема в її аграрній сфері виступає державною підтримкою останньої. В дисертації розкрито напрямки впливу (реалізації) державного регулювання: законодавчий, кредитно-фінансовий, цінова політика. Проаналізовано стан законодавчого забезпечення захисту і підтримки підприємництва, передусім у приватному секторі аграрної економіки, реальні можливості створення правових і організаційно-економічних умов його розвитку.

У дисертації теоретично обґрунтовано висновок про те, що для створення системи кредитування, спрямованої на підтримку нових підприємницьких форм аграрного господарства (селянських сімейних ферм, фермерських товариств і кооперативів), конче необхідні:

- розробка державної програми розвитку та підтримки сільськогосподарських структур, в якій би пільги по кредитах пов'язувалися з кінцевим економічним ефектом їх надання;
- створення спеціального фонду пільгового довгострокового кредитування сільського господарства за участю державного та місцевих бюджетів у його формуванні і поповненні;
- прийняти та розширити практику кредитування під заставу землі і закупівель сільськогосподарської продукції;
- забезпечення державної підтримки для створення сільськогосподарської ринкової інфраструктури: іпотечних, земельних кооперативних акціонерних банків за участю в них товаровиробників;
- організація розгалуженої мережі різноманітних кредитних товариств.

Доцільність здійснення (реалізації) зазначених заходів підтверджує недалеке історичне минуле Чернівецької області, де починаючи з кінця XIX ст. і до початку 40-х років нинішнього двадцятого віку існувала розвинута ринкова інфраструктура.

Дослідження особливостей створення та розвитку підприємницьких форм у сільському господарстві авторка реферованої дисертації тісно пов'язує з тим, що земля як основний засіб виробництва і основний елемент власності сільськогосподарських підприємств повинна мати як свою вартість, так і свого власника.

Адже, як засвідчує практика приватизації і роздержавлення в сучасних умовах реформування економіки України, побудувати ринкові відносини на селі неможливо без перетворення землі на товар, тобто без приватизації землі. Невід'ємність землі, як товару, від праве власності на неї забезпечує можливість створення конкурентних виробничих відносин в аграрному виробництві. Товарність землі (земельних паїв) дасть змогу вільного переливу капіталу, ресурсів у конкурентоздатні господарства, а відтак сприятиме створенню таких виробничих умов, за яких господарський ризик, що є суттю підприємництва, стане важливою умовою збереження власності на землю. В дисертації у зв'язку з цим акцептується, що створення та нормальне функціонування сільськогосподарських підприємницьких структур при теперішньому стані аграрної економіки України можливе за умови проведення аграрної реформи.

Авторкою реферованої роботи, теоретично обґрунтовується висновок, що при здійсненні такої реформи слід обов'язково враховувати регіональні історико-економічні особливості. Тому досвід становлення ринку на Буковині до початку сорокових років двадцятого (нинішнього) сторіччя є дуже корисним для сучасного переходу до ринкових відносин, особливо зважаючи на історично невелику віддаленість подій у часі і значну схожість (подібність) проблем.

Проаналізувавши хід аграрної реформи на Буковині в 1918-1926 роках, авторка дисертаційного дослідження, що реферується, дійшла висновку, що формування ринкових відносин у сільському господарстві значною мірою залежить від масовості аграрної кооперації на базі підприємництва. Тому закладення в основу діючого в той час аграрного закону мети ліквідації латифундій і створення значної кількості дрібних селян-власників створило сприятливі умови для вільної конкуренції, за яких для виживання приходилось кооперуватись та займатись підприємницькою діяльністю, тобто поступово, а не раптово, як це відбулось за колективізації у колишньому СРСР, дрібні селянські господарства перетворились би на середні та великі з розвинутою технічною базою.

Практикою світового досвіду доведено, що безпосередній товаровиробник досягає максимально можливої прибутковості лише за умови одержання частини прибутку від переробки та реалізації

сільськогосподарської продукції, здешевлення придбання необхідних для виробництва матеріально-технічних та грошових коштів, шляхом безпосередньої участі у відповідних кооперативах.

Розглядаючи в аспекті діалектичного поєднання - ринок, підприємництво та кооперацію в сільському господарстві, авторка теоретично обґрунтовує відповідність (адекватність) кооперації ринковій економіці та її сприянні розвитку ринкових відносин. Основними суб'єктами ринкових відносин є підприємницькі структури, які починають створюватися з прийняттям відповідної законодавчої бази і з моменту свого виникнення формують і розвивають ринкову інфраструктуру та ринкові відносини.

У дисертації зазначено, що на етапах трансформації економічних відносин (за часів руйнації феодално-кріпацьких відносин і тепер при переході від адміністративно-командної економіки до ринкової) існує невідповідність (неадекватність) розвитку продуктивних сил і виробничих відносин, що виникають. За таких умов кооперування нових підприємницьких структур - це єдиний шлях підтягування розвитку продуктивних сил до відповідних виробничих відносин, тобто до створюваної ринкової економічної системи. Це розуміє 80 відсотків опитаних авторкою реферованої роботи керівників фермерських господарств, які позитивно ставляться до процесів кооперування у сільському господарстві. Тим часом, на практиці 50 відсотків опитаних не бере участі ні в яких формах кооперування.

Відмічається також, що при стабільно функціонуючій ринковій економіці кооперація сільськогосподарських підприємницьких товаровиробничих структур - це стабілізуючий та самопідтримуючий фактор, який дає можливість успішно працювати усьому аграрному сектору, задовольняти свою країну у продуктах харчування і сільськогосподарській сировині при мінімальній чисельності працюючого в аграрній сфері економіки.

Підтвердженням цього висновку є проведене авторкою дисертаційної праці історичне дослідження виникнення та розвитку аграрної кооперації на Буковині, коли з введенням у 1838 році купівлі-продажу рустикальних (селянських) земель і зі скасуванням в 1848 році кріпацьких інститутів, з появою вільних сільськогосподарських товаровиробників з'явилися перші сільськогосподарські товариства підприємницького типу, які створювались на умовах кооперації.

В результаті дослідження авторка виявила такі напрямки (умови) створення таких товариств:

Перший напрям - сприяння розвитку аграрного виробництва (вони були регіональними з філіями, навчальною базою).

Другий - об'єднання безпосередніх товаровиробників у товариства:

- 1) Товариства, що об'єднували великих землевласників.
- 2) Селянські сільськогосподарські товариства.
- 3) Професійні товариства.

За сучасних умов у сільському виробництві України, зокрема буковинського регіону до організаційних форм господарювання на підприємницьких засадах можна віднести: фермерські господарства, кооперативні, акціонерні та орендні підприємства, господарські товариства, агрокомбінати, агрофірми, агрооб'єднання тощо. При цьому науково і практично реальним життям доведена доцільність існування різноманітних форм господарювання. Проте зайвим буде якийнебудь з них створювати режим найбільшого сприяння, одночасно стримуючи розвиток інших.

Разом з тим, дисертантка вважає, найбільш розвинутою формою підприємництва на селі зонайшвидше може стати фермерство.

Тому в дисертації значну увагу приділено створенню та подальшому розвитку селянських (фермерських) господарств. Для вивчення їх авторкою реферованого дослідження здійснено соціологічне обстеження частини фермерських господарств Чернівецьчини, в ході якого виявлено основні проблеми та тенденції їх розвитку, до яких можна віднести:

1) проблеми створення - незначний відсоток земель державного запасу виділено селянським (фермерським) господарствам, гальмується відведення земель, більше виділяється малопродуктивних земель;

2) кредитно-фінансова підтримка фермерських господарств з боку держави носить частіше всього епізодичний і вибірковий характер, охоплюючи лише мізерну частину фермерських господарств;

3) не всі фермерські господарства мають можливість одержати кредити в необхідному обсязі (головною причиною дефіциту кредитних джерел для фермерських господарств є невизначеність реальної власності на землю, а відтак і неможливість проведення операцій, пов'язаних з іпотекою землі. За такої ситуації покращення забезпеченості фермерських господарств кредитними ресурсами вбача-

ється авторці дисертації запровадженням реального права застави на землю і механізму реалізації цього правового інституту. Для цього, на її думку, слід створити мережу земельних банків.);

4) фермерські господарства Буковини є малоземельними, хоч, не зважаючи на це, значна частка фермерських господарств спеціалізується на вирощуванні рослинницької продукції, в той час як тваринництво слабо розвинуте.

У дисертаційній праці зроблено висновок, що фермерським господарствам з мізерними наділами (в середньому 5 га сільськогосподарських угідь) практично неможливо існувати без збитків. Тому єдиний вихід здобувачці вбачається у кооперуванні селянських господарств.

Сьогодні на селі активно йде пошук раціональних форм господарювання, які адекватні ринковим вимогам. Успішність такого пошуку залежить від проведення реформування колгоспів і радгоспів, що є процесом перетворення підприємств у нову організаційно-правову форму з приватизацією землі та іншого майна. У дисертації у зв'язку з цим розглянуто реформування колгоспів у спілки селян, систему внутрігосподарських кооперативів, акціонерні товариства. Створення будь-яких організаційних форм на базі існуючих колгоспів, як показує досвід починається з паявання, тобто з персоніфікації наявних засобів у господарстві, як матеріальних так і грошових. При цьому колгоспи можуть одночасно з проведенням паявання як змінювати свою організаційну форму господарювання, так і не змінювати - зберігаючи статус колгоспу.

Проведене авторкою соціологічне опитування керівників та спеціалістів колективних сільськогосподарських підприємств Чернівецької області виявило такі варіанти визначення пайового фонду.

При першому варіанті до пайового фонду входить вартість лише основних виробничих фондів (за винятком їх зносу, кредитів банку, об'єктів соціально-культурної і побутової сфери, а також коштів, придбаних за рахунок держави, в тому числі меліоративних споруд).

Другий та третій - передбачають формування пайового фонду при переході на нові відносини власності - як із основних, так із оборотних фондів. Вони відрізняються лише питомою вагою розпайованих оборотних коштів.

В дисертації наголошується, що важливим організаційним мо-

ментом павання в господарствах є визначення осіб, що мають право на відкриття особового рахунку. Можливі різні підходи до розв'язання даного питання.

При одному з таких підходів право на відкриття зазначеного рахунку має кожний член громадського господарства, який працював і далі працює в колективному господарстві з початку його виникнення (організації). Право на відкриття особового (власного) рахунку при іншому підході мають особи, що працюють на цей час у господарстві, а також ті, хто працював раніше у громадському господарстві.

Виходячи із завдання розвитку підприємництва в сільському господарстві - пробудження інтересу безпосередніх виробників до результатів своєї праці, дисертантка дійшла висновку, що здійснення будь-якого реформування ґрунтується на безпосередньому товаровиробникові та його інтересах, який в умовах ринку вільно порядує власною продукцією, тобто результатами (наслідками) своєї праці. При колективних формах, які на сьогоднішній день є домінуючими, зазначені властивості можуть знаходити вияв через товарну форму внутрішньогосподарського розрахунку.

В організаційному плані в господарстві, де застосовується система відносин, що ґрунтується на створенні внутрігосподарських кооперативів, відбуваються значні зміни в організаційній структурі підприємства, функціях управління, виробничо-економічних відносинах.

Внутрігосподарські кооперативи можуть будувати економічні відносини на основі: оренди майна і землі; паїв (пайова частка в колективній власності); придбання акцій; викупу майна за рахунок кредитів і формування колективної та приватної власності. Внутрігосподарські кооперативи певною мірою вносять елементи підприємництва в діяльність підприємства, органічною частиною якого вони є. На думку здобувачки, ступінь розвитку підприємницької діяльності внутрішньогосподарських кооперативів значною мірою залежить від способу закріплення за ними необхідних засобів виробництва - основних і оборотних фондів - через оренду, пайову участь, акції.

З колективних форм господарювання найбільш адекватною для розвитку підприємницької ініціативи є акціонерна. Акціонування сприяє розвитку підприємливості селянина через можливість вільного розпоряджання своїми акціями. Частина акціонерів, що має

підприємницький хист, у змозі отримати контрольний пакет акцій, бо в основі цієї організаційної форми господарювання є вільна купівля-продаж акцій між членами акціонерного товариства (при закритому акціонуванні), а також і будь-яким особам, в тому числі і зі сторони (в акціонерному товаристві відкритого типу).

Реально можлива при цьому чимала кількість варіантів створення різноманітних внутрігосподарських формувань без руйнування цілісності акціонерного товариства шляхом групового об'єднання акцій частини акціонерів, без виходу їх зі складу акціонерного товариства, в кооперативи, товариства, асоціації тощо.

Діяльність акціонерного товариства може бути ефективною лише при задоволенні інтересів його членів. Рівень їх забезпечення є визначальним у реалізації соціально-економічних інтересів членів товариства. Товариство має виходити з того, що задоволення ним інтересів району, області, держави перебуватиме в безпосередній залежності від того, наскільки держава законодавчими та економічними важелями забезпечуватиме умови його ефективного розвитку.

Авторка дисертаційного дослідження вважає, що групова форма господарювання, яка виникла шляхом персоніфікації майна, має потенційні можливості для створення та розвитку окремих підприємницьких одиниць в існуючих господарствах.

Виникнення та розвиток підприємницьких одиниць на селі внаслідок реформування колективних господарств має дві переваги: по-перше, дасть змогу раціональніше використати виробничі потужності існуючих господарств; по-друге, дозволяє запобігати соціально-психологічним конфліктам з односельцями.

Дослідження розмаїття організаційних форм господарювання в аграрному виробництві Буковини виявило, що підприємництво має значну зовнішньоекономічну спрямованість.

Як показав дисертаційний аналіз, зовнішньоекономічна підприємницька активність сільськогосподарських підприємств Чернівецької області здійснюється здебільшого на регіональному та господарських рівнях. Регіональний рівень забезпечується заключенням з боку обласного керівництва, його органів певних угод з конкретним регіоном зарубіжних країн.

Основними напрямками зовнішньоекономічної підприємницької діяльності сільськогосподарських підприємств є:

- прями взаємовигідні зв'язки - бартерні операції при

купівлі-продажу товарів; надання та одержання взаємовигідних робіт і послуг при виконанні виробничих операцій;

- сільськогосподарське кооперування в напрямі вирощування сільськогосподарських культур, проведення селекційної роботи;

- спільні підприємства: виробництво сільськогосподарської продукції; переробка вирощеної продукції; реалізація виробленої продукції.

Розвиток сільськогосподарського підприємництва визначає необхідність оцінки здійснюваних перетворень з метою розкриття напрямків, які б реально забезпечували суттєве піднесення ефективності сільського господарства. Для фермерства, на етапі його становлення, як вважає авторка дисертаційного дослідження, найбільшу значимість набуває такий критерій ефективності, як конкурентоздатність.

Для успішної конкуренції з колективними сільськогосподарськими підприємствами, що мають великі площі та добру технічну забезпеченість, а також з позиції ефективного використання землі, якої в селянських господарствах поки що обмаль, фермерам важливо вирощувати культури, котрі дають кращі врожаї порівнянно з колективними господарствами, а отже й більші надходження від реалізації цієї продукції з 1 гектара. Недотримання цієї умови - одна з причин низької доходності фермерських господарств.

Конкурентоздатність найповніше розкривається показниками освоєння платоспроможних каналів збуту продукції, а також розміру прибутку на 1 га сільськогосподарських угідь при порівнянні його з аналогічними у колективних сільгоспідприємствах. У дисертації наведено результати аналізу прибутковості фермерських господарств Чернівецької області порівнянно з колективними сільськогосподарськими підприємствами.

Розмір одержаного прибутку від реалізації виробленої сільськогосподарськими підприємствами продукції, а отже й ефективність функціонування самої структури, значною мірою залежить і від можливостей вибору каналів реалізації для своєї продукції.

У дисертаційній праці констатується, що фермерські господарства не за всіма видами своєї продукції мають можливість вибирати покупця. Скажімо, цукрові буряки повністю можуть реалізовуватися лише державним підприємством, які є монополістами їх переробки. Аналогічна ситуація з вирощеним зерном, що також реалізується державним заготівельником, лише одна третина великої

рогатої худоби на м'ясо реалізується на місцевих ринках та за бартером, а основна маса - державі.

Авторкою реферованої дисертації наголошується, що проблеми вибору каналів реалізації пов'язані:

- по-перше, з відсутністю альтернативи підприємствам-монополістам цукрового підкомплексу;

- по-друге, в фермерських господарствах практично відсутні зерносховища, що змушує їх відразу після збирання врожаю терміново майже все зерно реалізовувати державі;

- по-третє, у більшості селянських господарств і в селах немає належної бази для забою худоби і птиці на м'ясо ВРХ.

Крім того, одним з чинників впливу на ефективність діяльності фермерських господарств є вік їхніх керівників, їх освіченість та поставлена ними мета для створення фермерського господарства.

На думку здобувачки, і строки, і ступінь реалізації фермерами інтересів, що спонукали їх взятися за цю справу, значною мірою залежать від умов зовнішнього соціально-економічного середовища. При цьому в створенні сприятливого соціального клімату на селі значну роль може відігравати місцева влада, зокрема, її ставлення до фермерських господарств. Ефективність діяльності фермерських господарств залежить і від рівня загальної освіченості селян-господарів, членів їх сімей, а також наявності в них спеціальних знань та навичок.

Незважаючи на всі труднощі та непевність у майбутньому (лише половина опитаних дисертанток фермерів упевнена в збереженні за собою земельних наділів), - все ж 86,2% (понад чотири п'ятих) респондентів не бажають змінювати обрану ними форму господарювання, а 77,6 відсотків опитаних фермерів бажає передати розпочату ними справу своїм дітям. Це вселяє надію на незворотність розпочатих ринкових реформ та вірність обраного напрямку їх здійснення.

В дисертації відмічається також, що система показників ефективності ведення сільськогосподарського виробництва у фермерських господарствах як і у великих реформованих сільськогосподарських підприємствах в цілому може відповідати загальноприйнятій в межах Мінсгосппроду України, хоч авторка дослідження переконана, що вказана система потребує свого дальшого розвитку і вдосконалення.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ.

1. Дослідження історичного досвіду формування і розвитку аграрних підприємницьких структур на Буковині підтвердило теоретичне положення про те, що підприємництво відіграє значну роль у становленні ринкових відносин в регіоні і існує історико-логічний зв'язок між створенням найбільш ефективних форм підприємництва, які позитивно зарекомендували себе в минулому.

2. З врахуванням специфіки аграрного сектора економіки України, найважливішим для створення та нормального функціонування сільськогосподарських підприємницьких структур сьогодні є завершення розпочатої земельної реформи, в результаті якої земля має набути як чинного власника, так і реальну вартість, тобто стати товаром. Забезпечення наростаючої послідовності в цьому процесі повинна бути пов'язана з розширенням в краї фермерського руху, в нарощуванні фермерськими господарствами значної питомої ваги в товарній продукції сільського господарства найбільш характерної для даних природно-кліматичних умов області.

3. Проведене дослідження діяльності різних аграрних форм господарювання підприємницького типу дало можливість зробити висновок, що життєздатність нових організаційних форм підприємницької діяльності пов'язана з сільськогосподарською кооперацією, як дрібних, так і реформованих великих сільськогосподарських товаровиробників. Сільськогосподарське кооперування повинно бути поступовим іти знизу і враховувати саме інтереси конкретного виробника. Реальність цього процесу повинна пов'язуватись з використанням матеріально-технічної бази реформованих сільськогосподарських і переробних підприємств.

4. Економічне становлення нових підприємницьких форм господарювання особливо фермерства тісно пов'язане з визначенням критерію ефективності та відповідної системи показників. Таким критерієм може стати конкурентоздатність цих підприємств пов'язана з забезпеченням високої якості продукції; виробництвом і переробкою найбільш характерних для краю сільськогосподарських продуктів; з підвищенням економічної ефективності аграрного виробництва. Система показників економічної ефективності виробництва сільськогосподарської продукції в перехідний період до ринку може відповідати загальноприйнятій для підприємств Мінсільгоспроду України, хоч потребує свого вдосконалення.

5. Для етапу переходу до ринкових відносин аграрного вироб-

ництва Чернівецької області важливим є розвиток зовнішньоекономічного напрямку підприємницької діяльності.

У зв'язку з практичною відсутністю розвинутої ринкової інфраструктури на селі доцільно:

- на державному рівні забезпечити інформацією фермерські господарства та інші підприємницькі структури про потребу в експортних ресурсах і можливостях закордонних інвесторів в розвитку регіонального ринку;

- на районному (регіональному) рівні створювати спеціальні групи фахівців для подання консультативної допомоги в здійсненні зовнішньої сільськогосподарської підприємницької діяльності;

- сприяти створенню як на Буковині, так і за її межами різноманітних форм, сприяючих економічному зміцненню фермерських та реформованих сільськогосподарських підприємств.

ІІІ. Основні положення дисертаційного дослідження викладені у таких авторських працях:

1. Другак В.М. Земельний аспект розвитку фермерства в Чернівецькій області, як форми аграрного підприємництва // Сільські обрії. - К., 1995. - №9-10. с.1-3, 0,3 друк. арк.

2. Другак В.М. Проблеми земельної власності при становленні підприємництва на селі // Тези регіональної науково-практичної конференції "Проблеми приватизації та охорони земель у Карпатському регіоні України в умовах здійснення земельної реформи". - Чернівці, 1996, с.12-16, 0,3 друк. арк.

3. Другак В.М. З історичного досвіду сільськогосподарської кооперації на Буковині // Сільські обрії. - К., 1996. - №3-4. - 0,4 друк. арк.

АНОТАЦІЯ

Другак В.М. "Створення нових форм господарювання в аграрному секторі економіки (на матеріалах Чернівецької області)" Дисертація є рукописом. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук по спеціальності 08.01.02 - теорія мікроекономіки. Київський університет імені Тараса Шевченка. - Київ, 1996.

В дисертації досліджуються організаційні основи побудови нових форм господарювання в аграрному виробництві. Виявлено історико-логічний зв'язок між формами господарювання в різні періоди розвитку сільського господарства Чернівецької області. Розкрито особливості аграрного господарювання в умовах ринку, зокрема фермерства.

ANNOTATION

Drugak V.N. "The formation of new forms of managing in agrarian sector of economy (Chernoutsy region)".

This dissertation is made in the form of a manuscript. The dissertation is aimed for obtaining the candidate Degree of Economics under specialization code 08.01.02 - theory of microeconomics.

T.G.Shevchenko Kiev University. Kiev, 1996.

Main principles of new form of managing in agrarian production creation were being investigated in dissertation. Historic & logical connection between various forms of managing at different studies of agricultural development have been revealed. The peculiarities of agricultural development in the market conditions have been studied.

Ключові слова: ринкові відносини, аграрний сектор, форми господарювання, фермерство.

AB 35.082